

УДК 631/635(477)

Л. І. Заставнюк,
к. е. н., доцент кафедри аграрного менеджменту і права,
Тернопільський національний економічний університет

ПОТЕНЦІЙНІ МОЖЛИВОСТІ ВИРОБНИЦТВА ОРГАНІЧНОЇ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЇ ПРОДУКЦІЇ В УКРАЇНІ

THE POTENTIAL OF THE ORGANIC AGRICULTURAL PRODUCTS PRODUCTION IN UKRAINE

Висвітлено економічну, екологічну та соціальну доцільність переходу вітчизняного сільськогосподарського виробництва на еколого-орієнтовану модель розвитку аграрного сектора. Обґрунтовано потенційні можливості виробництва органічної сільськогосподарської продукції в Україні.

Deals with the economic, environmental and social feasibility of conversion of domestic agricultural production in ecological-oriented model of development of the agricultural sector. Proved the potential of organic agricultural products in Ukraine.

Ключові слова: сільськогосподарське виробництво, органічна продукція, споживчий ринок, сертифікація, інноваційна модель, нормативно-правове забезпечення.

Key words: agricultural production, organic products, consumer market, certification, innovation model, regulatory support.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

На сьогоднішній день сільське господарство України потребує якісних перетворень, спроможних забезпечити підвищення конкурентоспроможності сільськогосподарського виробництва та продовольчої безпеки країни. При цьому динамічний розвиток альтернативних методів ведення сільського господарства та сучасні реалії вітчизняного аграрного виробництва вказують на необхідність оптимізації органічного землеробства як невід'ємної складової інноваційної моделі розвитку сільського господарства.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Дослідженню проблем потенційних можливостей, економічної доцільності та перспектив виробництва органічної сільсько-

господарської продукції в Україні присвячені роботи вітчизняних учених: В.Г. Андрійчука, В.І. Артиша, Н.В. Бородачева, Т.О. Зінчука, В.О. Шлапака, О.В. Ходаківської, Є.В. Милованова, М.К. Шикולי та інших. Ними досліджено питання формування органічного руху в Україні; здійснено аналіз світового виробництва органічної продукції; виявлено ряд стримуючих факторів щодо виробництва органічної сільськогосподарської продукції в Україні. Однак поглиблених наукових досліджень вимагають проблеми та перспективи виробництва органічної сільськогосподарської продукції в Україні у контексті світової актуалізації виробництва якісної і безпечної для здоров'я людей органічної продукції та збереження природних екосистем.

Рис. 1. Вагомі переваги органічного сільськогосподарського виробництва

Джерело: складено за даними [1] та самостійними дослідженнями автора.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Основними завданнями, які вирішуються при дослідженні даної проблеми, є аналіз потенційних можливостей, виявлення існуючих проблем та обґрунтування переваг виробництва органічної сільськогосподарської продукції в Україні.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Наша країна має значний потенціал для виробництва органічної сільськогосподарської продукції: висока природна родючість ґрунтів; сприятливе економіко-географічне розташування; прадавні традиції ведення сільськогосподарського виробництва на екологічних засадах тощо. Виробництво органічної продукції в Україні розпочалося у 90-х роках ХХ століття та перебуває на початковій стадії розвитку. Проте, незважаючи на стримуючі фактори становлення органічного сектора, в Україні є перспективи для його подальшого ефективного розвитку, зокрема у контексті

покращення екологічного, економічного та соціального стану.

Згідно із визначенням Міжнародної федерації органічного сільськогосподарського руху (International Federation of Organic Agriculture Movements — IFOAM), органічне виробництво об'єднує всі сільськогосподарські системи, які підтримують екологічно-, соціально- та економічно доцільне виробництво сільськогосподарської продукції. В основу таких систем покладено використання локально-специфічної родючості ґрунтів як ключового елемента успішного виробництва. Такі системи використовують природний потенціал рослин, тварин і ландшафтів та спрямовані на гармонізацію сільськогосподарської практики і навколишнього природного середовища [9].

Провідні вітчизняні науковці П.Т. Саблук та В.Я. Месель-Веселяк вказують, що "... основою підвищення ефективності виробництва в АПК та доходів сільського господарства є зростання технологічного рівня аграрного виробницт-

ва, впровадження ресурсощадних та екологічно чистих технологій" [7, с. 4].

З наукових позицій виробництво органічної сільськогосподарської продукції є своєрідним інтерпретуванням якісно нових підходів, спроможних забезпечити формування гармонійних взаємовідносин між людиною, її діяльністю та навколишнім природним середовищем. З іншого боку, органічне агровиробництво є вимогою часу сучасного аграрного ринкового середовища, яке характеризується наступними особливостями:

— виробництво продукції здійснюється належним чином сертифікованим "органічним" господарством з дотриманням чинних правил та технологій;

— процес виробництва продукції передбачає застосування технологій з максимальним збереженням поживних речовин та мінімальним негативним впливом на навколишнє природне середовище;

— органічна сільськогосподарська продукція має відповідний сертифікат та маркування на упаковці;

— виробники та постачальники несуть повну відповідальність за безпеку споживання продукції та її вплив на навколишнє природне середовище;

— продукція виробляється з нешкідливих матеріалів та не містить у собі речовин, які негативно впливають на здоров'я людини (консерванти, ароматизатори, барвники, генетично модифіковані організми);

— матеріали, які використовують для пакування органічної продукції, повинні бути з натуральної сировини, підлягати повторній переробці та безпечній утилізації.

Необхідність становлення та подальшого розвитку системи виробництва органічної сільськогосподарської продукції в Україні як повноцінного сегмента сільського господарства обумовлюється низкою економічних, екологічних та соціальних переваг, які представлені на рис. 1.

Радикальний перехід вітчизняних сільськогосподарських підприємств на виробництво органічної агропродукції зумовлюється тривалим веденням землеробства шляхом застосування інтенсивних технологій, використанням засобів захисту та сприяння росту рослин,

Таблиця 1. Динаміка ринку органічної сільськогосподарської продукції в Україні та в зарубіжних країнах

Країни	Обсяг ринку, млн. грн.						Споживання на душу населення, євро					
	Роки						Роки					
	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Україна	4,0	4,0	5,0	0,5	1,2	2,4	0,08	0,09	0,11	0,01	0,03	0,01
Російська Федерация	-	-	30,0	60,0	65,0	-	-	-	0,2	0,4	0,5	-
Польща	30,0	50,0	20,0	50,0	-	58,9	0,79	1,3	1,0	1,3	-	1,5
Чеська Республіка	12,0	26,8	51,6	68,0	68,3	-	1,2	3,0	5,0	6,6	6,5	-
Словаччина	-	4,3	-	4,3	-	4,0	-	1,0	-	0,8	-	0,7
Угорщина	5,6	20,0	-	-	25,0	-	0,6	2,0	-	-	2,5	-

Джерело: дані FiBL [<http://www.organic-world.net>].

і нині — актуалізацією надконцентрації земельних ресурсів вертикально-інтегрованими формуваннями (аграрними холдингами). Відтак вважаємо, що саме органічне агровиробництво є перспективним інноваційним напрямом розвитку сільського господарства України.

Водночас найбільш достовірні дані щодо частки органічного виробництва в Україні та кількості зайнятих під органічною продукцією земель містяться виключно в щорічних виданнях Дослідного інституту органічного сільського господарства (FiBL). Таким чином, на основі даних FiBL, Україна входить до двадцятки світових країн-лідерів органічного руху (таких як США, Великобританія, Німеччина, Франція, Швеція та ін.) та до десятки європейських країн за площею сертифікованих угідь у відповідності до органічних стандартів. На сьогоднішній день площа сертифікованих сільськогосподарських земель в Україні, на яких вирощуються різні види сільськогосподарської продукції, складає більше чверті мільйона гектарів, що становить майже 0,7% усіх сільськогосподарських угідь [5]. Встановлено, що виробництво органічної сільськогосподарської продукції в Україні в основному репрезентують зернові, зернобобові та олійні культури, орієнтовані на експорт у країни ЄС. Збутом органічної продукції в зарубіжні країни займаються такі компанії-трейдери, як Ук-рагрофін, Топфер Інтернешил, ТОВ Махаріші та ін. [1, с. 40]. Натомість органічне тваринництво в Україні практично не розвивається, що зумовлено нерозвиненістю внутрішнього ринку збуту та відсутністю належної державної підтримки.

Крім того, дослідження Федерації органічного руху України свідчать, що сучасний внутрішній споживчий ринок органічних продуктів в Україні почав розвиватись з 2005 року, склавши у 2008 році 500 тис. євро; 2009 році — 1,2 млн євро та у 2010 році — 2,4 млн євро (табл. 1) [5].

Таким чином, рівень споживання органічної сільськогосподарської продукції в Україні у 2005 році становив 0,08 євро, тоді як у 2010 лише 0,01 євро у розрахунку на душу населення, що вказує на недостатній рівень підтримки органічного виробництва з боку держави та відсутність необхідної інфраструктури ринку органічної продукції.

Нами встановлено, що порівняно повільний розвиток виробництва органічної сільськогосподарської продукції в нашій країні зумовлений тривалою відсутністю законодавчого нормативно-правового забезпечення. Адже Закон України "Про органічне виробництво" прийнято 21 квітня 2011 року, а Закон України "Про виробництво та обіг органічної сільськогосподарської продукції та сировини" (№9707) лише 19 вересня 2012 року. Так, вищезазначеними законами визначаються правові, економічні та організаційні основи виробництва та реалізації органічної продукції, встановлюються вимоги до вирощування, виробництва, переробки, сертифікації, маркування, перевезення, зберігання та реалізації органічної продукції та сировини.

У відповідності до прийнятих законів, в Україні виробляти органічну продукцію і сировину можуть підприємства будь-якої форми власності та організації, які отримали необхідний сертифікат і включені до Реєстру виробників аграрної продукції. Реєстр здійснює Міністерство аграрної політики і продовольства України, результати якого повинні публікуватися в ЗМІ та на власному офіційному сайті.

Відповідно до Державної цільової програми розвитку українського села на період до 2015 року від 19.09.2007 р. № 1158 планується довести обсяг частки органічної продукції у загальному обсязі валової продукції сільськогосподарства до 10%, передбачається стимулювання ведення органічного сільськогосподарства, унормування розвитку органічного землеробства та створення системи його сертифікації [2]. У свою чергу, профільні комітети Верховної Ради, науковці, представники низки проектів міжнародної технічної допомоги працюють над формуванням належного нормативно-правового підґрунтя для майбутньої національної системи органічної сертифікації.

В умовах формування національної системи сертифікації органічного виробництва в Україні сільськогосподарські товаровиробники налагоджують тісні зв'язки із закордонни-

ми й міжнародними сертифікаційними структурами.

На основі проведених досліджень встановлено, що в Україні сертифікацію органічної продукції здійснюють 17 приватних сертифікаційних органів у відповідності із міжнародними стандартами, з яких лише одна "Органік стандарт" є українською. Так сертифікаційна компанія "Органік стандарт" сертифікує органічних виробників відповідно до "Стандарту з органічного виробництва та переробки для третіх країн, рівнозначному стандарту Європейського Союзу" (Постанови Ради (ЄС) №834/2007 та Регламенту Комісії (ЄС) №889/2008). Варто зауважити, що загалом виділяють три основних групи стандартів.

I. Міжнародні приватні або міжурядові стандарти:

— Базові стандарти IFOAM (IFOAM Basic Standards — IBS);

— Спільна програма ФАО (FAO) і ВООЗ (WHO) по стандартах на харчові продукти — Комісія "Кодекс Аліментаріус" — "Кодекс Аліментаріус. Органічні харчові продукти".

II. Основоположні стандарти або Директиви:

— Постанови Ради Європейського Союзу або Регламенти Комісії Європейського Союзу. Постанова Ради (ЄС) №834/2007 від 28 червня 2007 року відносно органічного виробництва та маркування органічних продуктів і скасування Постанови (ЄЕС) №2092/91; Регламент Комісії (ЄС) №889/2008 від 5 вересня 2008 року, що встановлює детальні правила щодо органічного виробництва, маркування і контролю для впровадження Постанови Ради (ЄС) №834/2007 стосовно органічного виробництва і маркування органічних продуктів; Регламент Комісії (ЄС) №967/2008 від 29 вересня 2008 року, Регламент Комісії (ЄС) №1235/2008 від 8 грудня 2008 року, Регламент Комісії (ЄС) №1254/2008 від 15 грудня 2008 року, Регламент Комісії (ЄС) №537/2009 від 19 червня 2009 року, Регламент Комісії (ЄС) №710/2009 від 5 серпня 2009 року, Регламент Комісії (ЄС) №271/2010 від 24 березня 2010 року;

— Американська національна органічна програма — NOP (National Organic Program) Міністерства сільськогосподарства США (United States Department of Agriculture — USDA);

— JAS (Japanese Agricultural Standard) — Японський стандарт якості сільськогосподарської продукції, до складу якого входить

"особливий стандарт" щодо виробництва і переробки органічної продукції;

— Швейцарія, Ізраїль, Аргентина, Австралія мають органічні стандарти, рівнозначні Постанові Ради (ЄС) № 834/2007.

III. Приватні Стандарти органічного виробництва:

— Demeter, Naturland, Bioland, Ecoland, Biokreis, Ecovin (Німеччина); Soil Association (Великобританія); Bio Suisse (Швейцарія); Bio Austria, Austria Bio Garantie (Австрія); KRAV (Швеція); БІОЛан (Україна) та інші [8].

У світовій практиці сертифікація виступає так званою гарантією як для виробників, так і для споживачів органічної сільськогосподарської продукції, де виробник отримує наступні переваги: реалізація процесу відокремлення органічних виробників від інших; вихід до особливого сектору ринку з преміальною ціною; формування та реалізація програм підтримки органічного сільськогосподарського виробництва. Відтак позитивні сторони сертифікації для споживача проявляються у наступному: відповідність всіх стадій виробництва органічної сільськогосподарської продукції встановленим вимогам; надійний захист органічної сільськогосподарської продукції на ринку.

Загалом системний аналіз основних аспектів еволюційності вітчизняного органічного сектора вказує на наявність чинників, які гальмують процеси становлення та розвитку органічного сільськогосподарського виробництва, зокрема: нестабільність економічної та політичної систем вітчизняної економіки; низький рівень поінформованості щодо переваг органічного виробництва та споживання органічної продукції серед керівників сільськогосподарських підприємств та населення України відповідно; відсутність належної кон'юнктури ринку органічної сільськогосподарської продукції; існування ризиків, пов'язаних зі збутом органічної сільськогосподарської продукції за цінами традиційної продукції; відсутність дієвої системи страхування ризиків у сільському господарстві; можливість фінансових втрат аграрних підприємств, які зумовлені зменшенням обсягів виробництва сільськогосподарської продукції, оскільки показники урожайності сільськогосподарської продукції в органічних підприємствах становлять близько половини аналогічних показників традиційного, інтенсивного землеробства; недостатнє нормативно-правове забезпечення органічного аграрного виробництва та інші.

ВИСНОВОК З ДАНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

Дослідженнями встановлено, що з огляду на високі показники природної родючості земель в Україні потенціал виробництва органічної сільськогосподарської продукції є одним із найбільших у світі. Проте перехід вітчизняних сільськогосподарських товаровиробників на виробництво органічної продукції сповільнюється низкою проблем, які значною мірою пов'язані з відсутністю належної державної підтримки та відповідного нормативно-правового забезпечення. Значні перспективи розвитку органічного виробництва в Україні зумовлені важливістю виробництва натуральних, здорових та якісних продуктів харчування; раціональним використанням природних ресурсів; збереженням навколишнього природного середовища та пошуком альтернативних джерел енергії.

Література:

1. Галяс А. Органічне агровиробництво: нові ринкові можливості та виклики для виробників зерна в Україні / А. Галяс, М. Капштик, Ю. Бакун // Проект "Якість зерна та система кредитування сільського господарства в Україні — фаза II". — К., 2008. — 71 с.
 2. Державна цільова програма розвитку українського села на період до 2015 року від 19.09.2007 р. № 1158 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.minagro.gov.ua>
 3. Зубець М.В. Економічні аспекти реформування аграрно-промислового комплексу України / М.В. Зубець, М.Д. Безуглий. — К.: Аграрна наука. 2010. — 18 с.
 4. Кисіль В.І. Біологічне землеробство в Україні: проблеми і перспективи / В.І. Кисіль. — Х.: Вид-во "Штрих", 2000. — 162 с.
 5. Органік в Україні [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.organic.com.ua>
 6. Сіренко Н.М. Органічні продукти харчування у забезпеченні продовольчої безпеки України / Н.М. Сіренко, Т.О. Чайка // Економіка АПК. — 2012. — № 1. — С. 43—49.
 7. Стратегічні напрями розвитку агропромислового комплексу України / за ред. П.Т. Саблука, В.Я. Месель-Веселяка. — К.: Ін-т аграрної економіки УААН, 2002. — 226 с.
 8. Чухліб Ю.О. Стан розвитку органічного виробництва в Україні й Полтавській області та перспективи його дослідження [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/portal/chem_biol/vpdaa/2012_2/207.pdf
 9. Organic Agriculture and Food Security (IFOAM Dossier 1, 2002) [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.ifoam.org>
- Стаття надійшла до редакції 13.02.2013 р.*